

AFTENPOSTENS KRONIKK 18. 8. 1948

LANDSSVIK SOM SAMFUNNSPROBLEM

AV LEKTOR R. JOHANNESSEN

Et rettsamfunn straffer ikke for å hevne, men for å forebygge. Nyere undersøkelser har imidlertid godtgjort at straffens generalpreventive virkninger er mindre enn man hittil har trodd — iallfall når det gjelder alvorligere forbrytelser. I moderne kriminologi er man derfor av den oppfatning at alt effektivt forebyggende arbeid må ta sitt utgangspunkt i forbrytelsens bakgrunn: miljøfaktorene og de psykologiske momenter.

Dette synspunkt har gjort seg lite gjeldende i den landssvikdebatt vi har ført etter frigjøringen. Interessen har konsentrert seg om det rent strafferettslige problem. Svært få har beskjefteget seg med det vesentligere spørsmål: Hvilke motiver hadde de som svek og sviktet, hvilke forutsetninger handlet de ut fra?

Noen av våre forfattere har nok tatt spørsmålet opp i sine etterkrigsromaner. F. eks. Ronald Fangen i «En lysets engel», Odd Bang-Hansen i «Ringene rundt brønnen» og Sigurd Hoel i «Møte ved milepelen». Men denne kunstneriske gjennomlysning av problemet har ikke avdekket noen bred diskusjon som røper interesse og forståelse for de motivskapende krefter bak våre landssvikeres handlemåte.

Denne mangel på interesse kan

være et trethetsfenomen. Det er i tilfelle en meget farlig trethet. Hvert tilfelle av svik og svikt under okkupasjonen var et nederlag som rammet nasjonen i selve livsnerven. Det ville derfor i høyeste grad være uforvarlig å avskrive denne debetposten i krigens regnskap, før vi har gjort bakgrunnen for den til gjengjeld for samvittighetsfulle undersøkelser — med henblikk på forebyggende tiltak.

Skal disse undersøkelser gi positive resultater, er det imidlertid nødvendig at vi frigjør oss fra den selvrettferdighetens ånd som hittil i stor utstrekning har preget diskusjonen omkring rettsoppgjøret. Vi må innse at vi alle har skyld. Slik Sigurd Hoel lar en av hovedpersonene uttrykke det i «Møte ved milepelen»:

Jeg så nazismen som vårt uekte barn. Avlet i blinde og feighet, forrådt i mors liv og overlat til seg selv, til lut og kaldt vann. Og jeg så oss, de plettet og selvrettferdige, stå der og se på dette vesenet, vårt barn av kjøtt og blod, og si «Vi kjenner deg ikke!» — Og hanen gol.

Å erkjenne dette vårt samfunnsmessige ansvar er naturligvis ikke lett. Ennu står okkupasjonens fornedrende år levende for oss, ennufred vi vennelse ved tanken på maktsyke strebere, pengeglade profitører, giftige angivere, dyriske turister og forblindede fanatikere.

Likevel vil vi forbauses over hvor hurtig vi er i stand til å avregere våre affekter, når vi først prøver å sette oss inn i de individuelle og samfunnsmessige forutsetninger for disse tragiske menneskeskjebner.

Nu vil det naturligvis være en uoverkommelig oppgave å granske bakgrunnen for hvert enkelt tilfelle av svik og svikt, i betraktning av at rettsoppgjøret omfatter ca. 90.000 personer. Vi kan imidlertid komme problemet inn på livet ved å ordne alle disse enkelttilfelle i større hovedgrupper, der en bestemt årsaksammenheng eller motivkrets gjør seg gjeldende.

En slik hovedgruppe danner de landssvikere som hadde en brist i karakteren eller led av en sjellelig defekt eller abnormitet. De var alle uten forutsetninger for å motsi den fristelse som lå i et samarbeid med okkupasjonsmakten, den mulighet det ga dem til å hevde seg, finne avløp for en perversitet eller dekke et sykkelig behov.

I og for seg er disse menneskers svik kanskje ikke noe problem. I ethvert samfunn vil det finnes en del skruppellige og mislykte individer — en kunne gjerne kalle det slagg — som skilles ut når et folk blir prøvd. Likevel kan det være et spørsmål om ikke mange av disse menneskene kunne ha vært spart for sitt «fall» om samfunnet i tide hadde tatt vare på dem, om vår sosialforsorg og vårt psykiatriske og mentalhygieniske beredskap hadde vært bedre utbygd.

En annen hovedgruppe danner de landssvikere som innledet samarbeid med okkupasjonsmakten for å profitere på sitt folks nød. Det var mennesker av en helt annen karakter, driftige, smarte, ofte begavede. Feilen var bare den at de var uten sosial eller moralsk bevissthet, uten idealitet, uten nasjonalt instinkt.

Tallmessig er denne gruppen kanskje ikke så stor. Landssvik-anordningen tok bare sikte på dem hvis forhold var utilbørlig. Men tar vi med alle de titusener av småprofitører, frivillige tyskerarbeidere o. l., da kommer vi til et tall som likevel gjør det til et spørsmål om det ikke er noe i veien med den oppdragelse til sosialt og nasjonalt medborgerskap vi gir hvert enkelt individ i hjem, skole og samfunn.

Hvor vesentlig disse spørsmål er, er det imidlertid en tredje hovedgruppe som i første rekke kaller på vår oppmerksomhet, ikke bare fordi den utvilsomt var den største og farligste, men i enda høyere grad fordi de problemer den reiser har en skjebnesvanger aktualitet nettopp nu. Det er gruppen «ideologiske landssvikere». Her finner vi alle dem som følte seg knyttet til okkupasjonsmakten gjennom sin politiske overbevisning og således hadde et ideelt grunnmotiv for sitt svik.

De fleste av dem sto tilsluttet NS. Det må ikke forstås derhen at enhver som var medlem av NS under krigen, kan gjøre krav på betegnelsen ideologisk landssviker. Partiet trakk også til seg mindreverdige elementer, som bare ønsket å nyte godt av de fordeler medlemskapet førte med seg. Vi kunne gjerne kalle dem «falske» quislinger, til forskjell fra de politisk bevisste «ekte» quislinger.

Disse «ekte» quislinger var ikke noe spesifikt norsk fenomen. I alle tysk-okkuperte land fant vi ideologiske landssvikere i et betydelig antall. I de moderne nasjonalstaters historie har landssvik på denne basis og i dette omfang bare sitt motstykke i tidligere tiders religionskriger. Denne historiske parallell forklarer fenomenet. I sitt utgangspunkt var den krigen vi nettopp har utkjempet, en slags religionskrig der

de grunnleggende motsetninger lå på det politisk-ideologiske og ikke på det nasjonale plan.

Denne forklaring gir imidlertid ikke noe forsvar for ideologisk landssvik. Så lenge nasjonalitetsideen er en realitet og nasjonalstaten grunnheten i verdenssamfunnet, må hver enkelt borger innordne seg i det nasjonale fellesskap han tilhører.

Det er likevel ikke dette snevre nasjonale hensyn som først og fremst betinger våre ideologiske landssvikerers straffeskyld. Det avgjørende er at den ideologi de representerte var en totaltær herrefolk-ideologi, bestialsk i sine midter, menneskefiendtlig i sine mål.

Deres svik må derfor ses under en større synsvinkel enn den nasjonale. Vi må spørre: Hvordan kunne ideelt innstilte mennesker la seg forføre av en slik ideologi? Det er fristende å søke forklaringen i at de nasjonalsosialistiske ideologer var glimrende forføringkunstnere, med sans for moderne propagandistiske virkemidler. Mens på den annen side vi demokrater viste liten evne — og vilje — til å forsvare vårt politiske og kulturelle grunnsyn.

Så enkelt er det imidlertid ikke. Vi må også regne med dypereliggende årsaker. Årsaker som er å søke i reelle svakheter i det vesteuropeiske demokrati. Svakheter som førte til demokratets fall i en rekke europeiske stater i mellomkrigstiden. Vi kan her bare peke på et par ting. Som f. eks. dannelsen av tallrike småpartier, som representerte særinteresser og derfor undergrov det parlamentariske system og svekket den politiske stabilitet. Eller fremveksten av ukonstitusjonelle maktfaktorer — yrkeskorporasjoner og produsentlag — som begrenset regjeringenes handlingsfrihet og gjorde

de grunnleggende motsetninger lå på det politisk-ideologiske og ikke på det nasjonale plan.

Denne forklaring gir imidlertid ikke noe forsvar for ideologisk landssvik. Så lenge nasjonalitetsideen er en realitet og nasjonalstaten grunnheten i verdenssamfunnet, må hver enkelt borger innordne seg i det nasjonale fellesskap han tilhører.

Det er likevel ikke dette snevre nasjonale hensyn som først og fremst betinger våre ideologiske landssvikerers straffeskyld. Det avgjørende er at den ideologi de representerte var en totaltær herrefolk-ideologi, bestialsk i sine midter, menneskefiendtlig i sine mål.

Deres svik må derfor ses under en større synsvinkel enn den nasjonale. Vi må spørre: Hvordan kunne ideelt innstilte mennesker la seg forføre av en slik ideologi? Det er fristende å søke forklaringen i at de nasjonalsosialistiske ideologer var glimrende forføringkunstnere, med sans for moderne propagandistiske virkemidler. Mens på den annen side vi demokrater viste liten evne — og vilje — til å forsvare vårt politiske og kulturelle grunnsyn.

Så enkelt er det imidlertid ikke. Vi må også regne med dypereliggende årsaker. Årsaker som er å søke i reelle svakheter i det vesteuropeiske demokrati. Svakheter som førte til demokratets fall i en rekke europeiske stater i mellomkrigstiden. Vi kan her bare peke på et par ting. Som f. eks. dannelsen av tallrike småpartier, som representerte særinteresser og derfor undergrov det parlamentariske system og svekket den politiske stabilitet. Eller fremveksten av ukonstitusjonelle maktfaktorer — yrkeskorporasjoner og produsentlag — som begrenset regjeringenes handlingsfrihet og gjorde

Nu kan en slik detaljundersø-

kelse naturligvis ikke gjøre krav på noen almenngyldighet. Men resultatet bør gi anledning til visse refleksjoner, i betraktning av at vi fremdeles har et parti som står i den samme stilling som NS før krigen, for så vidt som det må sies å være en ideologisk avlegger av et fremmed, statsbærende moderparti. Det er neppe helt grunnløst å anta at det også innen denne avlegger må finnes en større eller mindre prosent potensielle landssvikere.

Det er derfor av betydning at vi straks tar opp problemet «ideologiske landssvikere», med henblikk på å utnytte de bitre erfaringer vi allerede har høstet. Så vidt vites er professor dr. Arne Næss en av de få som interesserer seg for spørsmålet. Således skal han ha dannet et «samfunnsvitenskapelig seminar», der en gruppe NS-medlemmer og sympatisører og en gruppe aktive motstandsfolk kommer sammen for å drøfte grunnleggende motsetningsforhold fra krigens år, for på det vis å kaste lys over motsetningenes moralske og etiske karakter.

Men problemet bør også angripes fra andre kanter — av andre vitenskapsmenn. Det er en oppgave for historikere, sosiologer, psykologer og kriminologer.

Men det er ikke bare en vitenskapelig oppgave. Det er en nasjonal oppgave, et vesentlig og nødvendig ledd i vårt ideologiske beredskap. Det er et beredskap vi skal være varsom med å neglisjere i en tid da de politisk-ideologiske forpostfektninger allerede er i full gang, og en eventuell krig vil bli total i den forstand at den ikke bare vil bli ført bak frontene, men endog inne i selve menneskesinnene.

R. Johannesen.